

על פרשת 'הדרכים'

בפרקים שונים ב'מורה נבוכים', עמד הרמב"ם בצורה מופלאה, על התפתחותן של מלים, ממשמעותן הראשונית והיומיומית, למשמעות מושאלת ואלגורית, דרך תופעה זו מנסה המקרא לדבר על מה שמצוי מעבר לעולמנו הגשמי. בשורות אלו רוצה אני להתייחס למילה אחת שבפרשתנו, המילה 'דרך'. רחל אומרת לאביה: "דַּרְךְ נְשִׁים לִי" (לא, לה). בשינוי מסוים מדברת השפה העברית גם על "אַרְחַ פְּנִישִׁים" (בראשית יח, יב). אם ברצוננו להבין 'דרך' ו'אורח' כאן, עלינו לשים לב, שמעבר למשמעותו הרגילה הורחב המושג 'דרך' – לפחות – לשני כיוונים שונים. הדרכים מאפשרות מעבר ממקום למקום, מכאן ההרחבה הראשונה, לפיה 'דרך' מייצגת את אמצעים להגיע מן ה"מקום" בו אנו מצויים, למטרה מסוימת. בדוגמה כזאת השתמשתי לעיל: "דרך תופעה זו מנסה המקרא". לפי המשמעות השנייה, 'דרך' היא צורת התנהגות, כשהדגש הוא על חוקיות קבועה ומתמדת, כמו למשל בדוגמאות המקראיות שהבאנו לעיל. כיצד נוצרה משמעות זאת? התשובה נמצאת לדעתי במה שעומד מאחורי דברי ישראל לסיחון מלך חשבון (דברים ב, כז): "אָעֲבֶרָה בְּאַרְצֶךָ - בְּדַרְךְ בְּדַרְךְ אֵלֶיךָ, לֹא אֶסּוּר יָמִין וּשְׂמֹאל". כך גם פנה משה לאדום (במדבר כ, יז-כ): "נִעְבְּרָה נָא בְּאַרְצֶךָ... דַּרְךְ הַמִּלָּךְ גֵּלְךָ לֹא נִטָּה יָמִין וּשְׂמֹאל... בְּמִסְלָה נַעֲלֶה" מאחורי הכרזה זאת מסתתרים, כדברי הרמב"ן, פחד ודאגה מפני "מחנות עם רב ששוללים [חומסים] את הגרנות ונכנסים בכרמים". מכאן משמעות דברי משה: "לֹא אֶסּוּר יָמִין וּשְׂמֹאל". אנו נמנע מלרמוס את השדות, מלפגוע בבעלי החיים, מלהרוס את הרכוש. הדרך מסמלת אכן את התקני, את ה'דרך ארץ', את הצורה הנכונה על פיה חייבים בני אדם להתנהג, את המטרה המושגת על ידי אמצעים כשרים.

בתלמוד (עירובין נג ע"ב) מובאים דבריו המופלאים של רבי יהושע בן חנניה: "מימי לא נצחני אדם, חוץ מאישה תינוק ותינוקת". אתעכב כאן רק על סיפור התינוקת, ילדה צעירה בלשון חז"ל: "פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה". תינוקת אחת ראתה זאת ופנתה אל ר' יהושע:

- רבי! לא שדה היא זו?

- לא דרך כבושה היא?

- ליסטים כמותך כבושה!

ארשה לעצמי לפרש דושיח זה בצורה השונה מפירושו של גדול פרשני האגדה בימינו, פרופ' יונה פרנקל. דרך כבושה היא דרך סלולה, וחז"ל הכירו הוראה זאת. אונקלוס תרגם את "בְּמִסְלָה נַעֲלֶה" כ-"בְּאוֹרְחַ פְּבִישָׁא נִסְק", כלומר דרך כבושה. רבי יהושע סמך על המקובל, על סטטוס קוו, החזקה המשפטית. הזכויות הראשונות התיישנו, הדרך עתה בחזקת

הציבור. אך ה'חזקה' יכולה להתבסס על חוזק-יד, כוח ועוול ראשוניים. התינוקת מצדה מקשרת את ה'כבישי' עם 'כיבושי' שפגע בבני אדם אחרים. אכן, הדרך מסמלת את המקובל, הצורה הנכונה שבני אדם אמורים להתנהג. אך לפעמים מאחורי המקובל חבוי עוול שהשתרש.

ה'דרך' אליה מתייחסת רחל, מייצגת את התנהגות הטבע. מושג הדרך מאפשר לנו לדבר על מעין 'עברות' כנגד הטבע. על דור המבול נאמר (בראשית ו, יב): "כִּי הִשְׁחִית כָּל בְּשָׂר אֶת דְּרָכָו עַל הָאָרֶץ". אלא שכאן נעוץ אחד ההבדלים הגדולים בין אתונה לירושלים. אתונה חשבה שהטבע הוא קנה המידה בו אנו מודדים גם את המציאות האנושית. ירושלים תמחה האומנם מסוגל הטבע לשמש לנו מורה דרך? סיפור גן העדן בא ללמד אותנו שהמציאות הטבעית אינה אידיאלית ואינה מושלמת. לדברים אלה התייחסו חז"ל במסכת עבודה זרה (נד ע"ב): "הרי שגזל סאה של חיטין והלך וזרעה בקרקע, דין הוא שלא תצמח, אלא עולם כמנהגו נוהג והולך ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין... הרי שבא על אשת חבירו, דין הוא שלא תתעבר, אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין". הטבע אדיש לפשעים הדתיים והמוסריים של בני האדם. ר' שמעון בן לקיש צועד צעד אחד מעבר לכך, ורואה בדברים אלה ביטוי לשלב עמוק יותר, כשהוא שם בפיו של הקב"ה את המלים הבאות: "אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שעושים סלע שלי פומבי [מחללים את חותמי ועושים אותו הפקר], אלא שמטריחין אותי ומחתימין אותי בעל כרחי". היות ומאחורי המעטה של חוקיות הטבע מסתתר הקב"ה הפועל בה (בחז"ל), במעשיהם מכריחים הרשעים גם את הקב"ה לשתף פעולה עם הרשע.

הכיצד? למה אין הטבע מתמרד? ימות המשיח הוא המרד הזה, תיקון הטבע. הדרך הכבושה של הטבע בעולמנו הבלתי נגאל היא דרכם של הליסטים. מול זה מעמידה התורה פרספקטיבה שונה: "וְשִׁמְרוּ דְרָךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט". כך נוצרת דרך אלטרנטיבית, מתוך מרד ברודנות הטבע. ובינתיים עלינו ללמוד מאותה תינוקת לקח קשה מנשוא. אסור לנו לשתף פעולה עם הרשע, אף אם הוא מבוסס על נהגי העבר, אף אם ה'סטטוס קוו' מעיד לטובתו.

'דרך' היא אלגוריה למוסר ולהתנהגות האנושית. ואולי היא לא רק אלגוריה, היא אחד הביטויים הבולטים בו המוסר נאבק בטבע האנושי. חז"ל דיברו (בבא קמא ס ע"ב) על המגפה בה "מלאך המוות מהלך באמצע הדרכים". ואל לנו, הולכי רגל ונהגים, לשתף אתו פעולה.